

Mirjana Šmitran

Magistar međunarodnih odnosa / Master of International Relations

UDK 342.7

Stručni članak

**MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA
LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA**

**HUMAN RIGHTS PROTECTION
IN INTERNATIONAL LAW**

Sažetak

Međunarodnopravna zaštita ljudskih prava i sloboda garantovana je brojnim međunarodnim dokumentima, od kojih su najvažniji Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Najšira zaštita ljudskih prava i sloboda na međunarodnom nivou ostvaruje se u okviru Organizacije ujedinjenih nacija, dok je najviši stepen zaštite ljudskih prava i sloboda na međunarodnom nivou postignut u okviru Savjeta Evrope (vidjeti: Dimitrijević et al. 2007: 204–209).

Ključne riječi: *ljudska prava i slobode, međunarodnopravna zaštita, univerzalni nivo zaštite, regionalni nivo zaštite, evropski sistem zaštite, afrički sistem zaštite, američki sistem zaštite*

Summary

International law protection of human rights and freedoms is guaranteed by numerous international documents, the most important of which are International Covenant on Civil and Political Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The broadest protection of human rights and freedoms at the international level is being secured within the United Nations, while the highest level of protection of human rights and freedoms at the regional level has been achieved within the Council of Europe.

Keywords: *human rights and freedoms, international law protection, universal level of protection, regional level of protection, European protection system, African protection system, American protection system.*

Uvod

Sve do kraja Drugog svjetskog rata jedini priznati subjekti međunarodnog prava bile su države. Pojedinci su svoja ljudska prava i slobode vršili isključivo posredstvom države čiji su državljani. Po pitanju subjektiviteta pojedinaca u međunarodnom pravu postoje brojne nesaglasnosti među teoretičarima. Dok Vestlejk i Digi priznaju pojedincu potpuni međunarodnopravni subjektivitet, Ferdos razvija teoriju o aktivnim i pasivnim subjektima međunarodnog prava, pri čemu pojedincu priznaje jedino status pasivnog subjekta (vidjeti: Avramov i Kreća 2008: 309). Ključni korak ka priznavanju djelimičnog međunarodnopravnog subjektiviteta¹ pojedincu je formiranje Organizacije ujedinjenih nacija i u okviru te organizacije donošenje najvažnijih dokumenata o ljudskim pravima i slobodama kojima se reguliše položaj pojedinca u međunarodnom pravu, njegova prava i slobode.

Pored Organizacije ujedinjenih nacija koja je ključna za zaštitu ljudskih prava i sloboda na univerzalnom nivou, doprinos međunarodnopravnoj zaštiti ljudskih prava i sloboda dale su i regionalne međunarodne organizacije na evropskom (Savjet Evrope), američkom (Organizacija američkih država) i afričkom (Organizacija afričkog jedinstva) kontinentu. U okviru Savjeta Evrope uspostavljena je najšira zaštita ljudskih prava i sloboda na međunarodnom nivou i pojedincu je priznat potpuni subjektivitet u međunarodnom pravu.

U radu se analizira položaj pojedinca u međunarodnom pravu, te ostvarivanje i zaštita ljudskih prava i sloboda na međunarodnom nivou – univerzalnom (Organizacija ujedinjenih nacija) i regionalnom (regionalne međunarodne organizacije).

1. Položaj čovjeka u međunarodnom pravu – od objekta do subjekta

Da bismo govorili o položaju čovjeka u međunarodnom pravu, potrebno je prvo definisati subjekte međunarodnog prava. „Izraz 'subjekt međunarodnog prava' moguće je definisati nabrojanjem osobina koje on poseduje. Obično se navode: pravna sposobnost (uživanje prava i ispunjavanje obaveza koje proističu iz načela i pravila međunarodnog prava), poslovna sposobnost (sticanje i raspolaganje pravima i obavezama), procesna sposobnost (pokretanje međunarodnih postupaka radi ostvarivanja prava) i deliktna

¹ Kada govorimo o međunarodnopravnom subjektivitetu pojedinaca, potrebno je napomenuti da to nije klasični subjektivitet kakav države i međunarodne organizacije imaju u međunarodnom pravu, već je riječ o *sui generis* subjektivitetu koji se odnosi samo na one pojedince čija prava su ili mogu biti povrijeđena od država članica Savjeta Evrope.

sposobnost (odgovornost za kršenje međunarodnih obaveza)“ (Dimitrijević et al. 2007: 70).

Da li je čovjek – pojedinac subjekt ili samo objekt međunarodnog prava? Ovo pitanje stvorilo je mnogo nesaglasnosti među teoretičarima međunarodnog prava. Teorijski posmatrano, razvila su se tri različita stanovišta o položaju pojedinca u međunarodnom pravu. Prvo se odnosi na potpuno odricanje subjektiviteta i priznavanje čovjeku jedino statusa objekta, drugo na potpuno priznavanje subjektiviteta, a treće na priznavanje pasivnog subjektiviteta koji B. M. Janković (1978) naziva i subjektivitetom „određene vrste“.

Zastupnici teorije potpunog odricanja subjektiviteta pojedincu svoje „stavove grade na zavisnosti čovjeka od države: fizička lica u međunarodnom pravu stiču prava i obaveze na osnovu međunarodnih ugovora koji su rezultat saglasnosti volje država; druga vrsta zavisnosti čoveka od države ogleda se, prema ovim teoretičarima, u ostvarenju ljudskih prava na međunarodnom polju. Ukoliko pojedinac pretrpi štetu, on nema mogućnosti da se obrati nekom od međunarodnih sudova radi ostvarenja svojih prava, već mora da prihvati put diplomatske zaštite (država čiji je on državljanin preuzima i vodi spor)“ (Janković 1978: 189–190).

Teoriji potpunog odricanja suprotna je teorija potpunog priznanja subjektiviteta pojedincu. Zastupnici ove teorije polaze od pojedinca kao krajnjeg cilja svakog, pa i međunarodnog prava, zbog čega mu mora biti priznat status subjekta. Najistaknutiji predstavnici ove teorije su Vestlejk i Digi. „Prema Vestlejku, prava i dužnosti država nisu ništa drugo do prava i dužnosti ljudi“ (Janković 1978: 191), dok je Digi „celokupnu svoju teoriju zasnovao na pojedincu kao isključivom subjektu međunarodnog prava, ističući da se međunarodnopravna pravila ne primenjuju na imaginarne jedinice kao što su države, već na pojedince“ (Avramov i Kreća 2008: 309).

Prema trećoj teoriji čovjek – pojedinac nije u potpunosti ni subjekt ni objekt međunarodnog prava, mada je, prema mišljenju zastupnika ove teorije, njegov položaj bliži položaju subjekta. Ferdros je razvio teoriju o aktivnim i pasivnim subjektima međunarodnog prava. Prema njegovom shvatanju, „treba razlikovati ličnosti sposobne da zajedničkim sporazumom stvore jedno pravilo, da budu tim istim pravilom vezane, od ličnosti koje su direktno potčinjene pravnim normama, ali koje ne mogu učestvovati u njihovom stvaranju. U prvom slučaju reč je o članovima međunarodne zajednice, aktivnim subjektima međunarodnog prava, u drugom slučaju samo o pasivnim subjektima međunarodnog prava, u koje spada i pojedinac“ (Verdross, prema Avramov i Kreća 2008: 309). Bartoš govori o čovjeku kao o refleksnom subjektu međunarodnog prava, tj. subjektu „kome prava ne pripadaju neposredno, već se on koristi opštim međunarodnim pravnim poretkom“ (Janković 1978: 191).

Položaj pojedinca u međunarodnom pravu možemo posmatrati u periodima: do kraja Drugog svjetskog rata i od kraja Drugog svjetskog rata do danas. Do kraja Drugog svjetskog rata država je bila jedini priznati subjekt međunarodnog prava. Čovjeku se ne priznaje međunarodnopravni subjektivitet, ali postoje slučajevi u kojima međunarodno pravo teži da unaprijedi i zaštiti položaj pojedinca. „To su svi oni slučajevi gde nisu mogle biti dovoljne mere preduzete od strane pojedinih država na svojim teritorijama i gde je bilo neophodno dopuniti te mere međunarodnim odlukama da bi se postigao cilj kome se težilo“ (Novaković 1936: 133). U nezavidnom položaju tada su se nalazile određene kategorije ljudskih bića – žene, djeca i robovi, koji su bili žrtve trgovine. Njihov položaj regulisan je dvjema međunarodnim konvencijama (vidjeti više: Popović i Turčinović 2007: 326–327): Međunarodnom konvencijom o sprečavanju trgovine ženama i djecom² i Međunarodnom konvencijom o ropstvu.³ Kraj Drugog svjetskog rata i nastanak Organizacije ujedinjenih nacija u velikoj su mjeri doprinijeli poboljšanju položaja pojedinca u međunarodnom pravu. U cilju unapređenja i zaštite ljudskih prava i namjeri da se strahote Drugog svjetskog rata više ne ponove, u okviru Organizacije ujedinjenih nacija usvojen je veliki broj međunarodnih ugovora kojima se reguliše položaj pojedinca u međunarodnom pravu. „Niz pravila ratnog prava direktno se primenjuje na pojedince. Ovlaštenja i prava sudija međunarodnih sudova, funkcionera međunarodnih organizacija, imaju svoj osnov u međunarodnom pravu. Isto tako, položaj manjina, izbeglica i apatrida, žrtava rata, regulisan je neposredno međunarodnim ugovorima“ (Avramov 2011: 366).

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda priznaje potpuni subjektivitet pojedincu. Pojedinaac ima pravo da samostalno istupa pred Evropskim sudom za ljudska prava. Međutim, nadležnost Evropskog suda za ljudska prava ograničena je samo na pojedince koji se u momentu kršenja prava nalaze ili posjeduju imovinu na teritoriji neke od država članica Savjeta Evrope, pa je i subjektivitet ograničen na navedene pojedince.

Na osnovu navedenih primjera moglo bi se zaključiti da je pojedinac subjekt međunarodnog prava, ali o potpunom priznanju subjektiviteta pojedincu još uvijek je nemoguće govoriti. Subjektivitet pojedinca u najvećem broju slučajeva i dalje zavisi od saglasnosti država, tako da pojedinac na međunarodnom planu svoja prava najčešće ostvaruje posredstvom države čiji je državljanin.

² Međunarodna konvencija o sprečavanju trgovine ženama i djecom potpisana je 30. septembra 1921, a stupila na snagu 28. juna 1928. godine.

³ Međunarodna konvencija o ropstvu potpisana je 25. septembra 1926, a stupila na snagu 9. marta 1927. godine.

2. Zaštita ljudskih prava i sloboda na univerzalnom nivou

Poštovanje i zaštita ljudskih prava i sloboda jedan je od osnovnih ciljeva međunarodne zajednice. Najveći doprinos u ostvarenju navedenog cilja dala je Organizacija ujedinjenih nacija, kroz čije se instrumente omogućuje zaštita ljudskih prava na univerzalnom nivou.

Organizacija ujedinjenih nacija osnovana je 24. oktobra 1945. godine u San Francisku. Ideja o poštovanju i zaštiti ljudskih prava i sloboda sadržana je u osnivačkom aktu ove organizacije – Povelji Ujedinjenih nacija. U članu 1. tačka 3. Povelje Ujedinjenih nacija, kao jedan od osnovnih ciljeva Organizacije ujedinjenih nacija, navodi se „unapređenje i podsticanje poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili vjeru“. Za staranje o primjeni pravila o ljudskim pravima Poveljom su određena dva organa Ujedinjenih nacija – Generalna skupština i Ekonomski i socijalni savjet. Generalna skupština nadležna je za ostvarenje prava i sloboda čovjeka, dok je Ekonomski i socijalni savjet ovlašten da sačinjava preporuke u cilju obezbjeđenja stvarnog poštovanja ljudskih prava i sloboda. Glavni nedostaci Povelje Ujedinjenih nacija su što se u njoj „ne precizira šta je sadržina osnovnih prava, konkretna prava nisu jasno vidljiva, ne predviđa se način sprovođenja, niti sankcije u slučaju eventualnog kršenja“ (Avramov i Kreća 2008: 302).

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 10. decembra 1948. godine usvojila Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima.⁴

Građanska i politička prava sadržana u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima su: pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti (čl. 3), zabrana držanja u ropstvu ili potčinjenosti (čl. 4), zabrana mučenja (čl. 5), jednakost pred zakonom (čl. 7), pravo na pravično suđenje (čl. 10), zabrana miješanja u privatni život, porodicu, stan ili prepisku (čl. 12), sloboda kretanja i izbora mjesta stanovanja, pravo pojedinca da napusti svoju zemlju i da se u nju vrati (čl. 13), pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti (čl. 18), pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja (čl. 20), pravo pojedinca da učestvuje u upravljanju javnim poslovima (čl. 21).

Ekonomska, socijalna i kulturna prava sadržana u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima su: pravo na imovinu (čl. 17), pravo na socijalno osiguranje (čl. 22), pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, pravo na jednaku platu za jednak rad, pravo na sindikalno organizovanje (čl. 23), pravo na odmor, pravo na životni standard koji obezbjeđuje zdravlje i blagostanje (čl. 25), pravo na školovanje (čl. 26), pravo na slobodno učešće u kulturnom životu

⁴ Univerzalna deklaracija sastoji se od preambule i trideset članova koji sadrže garantovana prava.

zajednice, pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umjetničkog djela (čl. 27).

S obzirom na to da je usvojena kao rezolucija, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima nije pravno obavezujući dokument za zaštitu ljudskih prava.⁵ Njom nije osigurana stvarna zaštita ljudskih prava na univerzalnom nivou. Konkretizacija ove deklaracije ostvarena je kroz mnoštvo međunarodnopravnih dokumenata obavezujućeg karaktera, donesenih od Organizacije ujedinjenih nacija, koji su uslijedili.

2.1. Dokumenti za zaštitu ljudskih prava i sloboda usvojeni u okviru Organizacije ujedinjenih nacija

U okviru Organizacije ujedinjenih nacija usvojeni su brojni međunarodni dokumenti legislativnog karaktera kojima se reguliše poštovanje i zaštita ljudskih prava i sloboda na univerzalnom nivou. Najznačajniji među tim dokumentima su:

1. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima – usvojen 1966, a stupio na snagu 1976. godine,
 - Prvi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima – usvojen 1966, a stupio na snagu 1976. godine,
 - Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima – usvojen 1989, a stupio na snagu 1991. godine,
2. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima – usvojen 1966, a stupio na snagu 1976. godine,
3. Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije – usvojena 1965, a stupila na snagu 1969. godine,
4. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena – usvojena 1979, a stupila na snagu 1981. godine,
 - Opcioni protokol uz Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena – usvojen 1999, a stupio na snagu 2006. godine,
5. Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kazni – usvojena 1984, a stupila na snagu 1987. godine,
 - Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kazni – usvojen 2002, a stupio na snagu 2006. godine,

⁵ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima usvojena je kao uputstvo za tumačenje Povelje Ujedinjenih nacija i zbog toga ona nije pravno obavezujući dokument za zaštitu ljudskih prava.

6. Konvencija o pravima djeteta – usvojena 1989, a stupila na snagu 1990. godine,
 - Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima – usvojen 2000, a stupio na snagu 2002. godine,
 - Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o trgovini djecom, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji – usvojen 2000, a stupio na snagu 2002. godine,
7. Međunarodna konvencija o zaštiti prava radnika migranata i članova njihovih porodica – usvojena 1990, a stupila na snagu 2003. godine,
8. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom – usvojena 2006, a stupila na snagu 2008. godine,
 - Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom – usvojen 2006, a stupio na snagu 2008. godine,
9. Konvencija o zaštiti svih lica od prinudnog nestanka – usvojena 2006, a stupila na snagu 2010. godine.

Najšira zaštita ljudskih prava garantovana je Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima sadrži sljedeća prava: pravo na život (čl. 6), zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (čl. 7), zabrana ropstva i prinudnog rada (čl. 8), pravo na slobodu i ličnu bezbjednost (čl. 9), pravo lica lišenog slobode na čovječno postupanje (čl. 10), zabrana lišavanja slobode zbog neispunjenja ugovorne obaveze (čl. 11), pravo na slobodu kretanja (čl. 12), pravo na pravično suđenje (čl. 14); pravo *ne bis in idem* (čl. 15), pravo na priznanje pravne ličnosti (čl. 16), pravo na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske (čl. 17), pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti (čl. 18), pravo na slobodu izražavanja (čl. 19), zabrana ratne propagande i zagovaranja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje (čl. 20), pravo mirnog okupljanja (čl. 21), pravo slobodnog udruživanja sa drugim licima (čl. 22), pravo na zaštitu porodice (čl. 23), pravo na zaštitu djeteta (čl. 24), pravo na učešće u javnim poslovima (čl. 25), zabrana diskriminacije (čl. 26), zaštita pripadnika manjina (čl. 27).

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima sadrži sljedeća prava: pravo na rad (čl. 6), pravo na pravične i povoljne uslove rada (čl. 7), pravo na sindikalno organizovanje (čl. 8), pravo na socijalno osiguranje (čl. 9), pravo na zaštitu majke, djeteta i porodice (čl. 10), pravo na životni standard (čl. 11), pravo na zdravlje (čl. 12), pravo na obrazovanje (čl. 13), pravo na učestvovanje u kulturnom životu i uživanje blagodeti naučnog napretka (čl. 14).

2.2. Međunarodni organi za zaštitu ljudskih prava i sloboda

Pored državnog, zaštita ljudskih prava i sloboda obezbjeđuje se i na međunarodnom nivou. „Ratifikacijom međunarodnih ugovora u oblasti ljudskih prava države dobrovoljno pristaju na ograničavanje svoje vlasti. Međunarodni ugovori o ljudskim pravima predviđaju postupak za zaštitu ljudskih prava pred međunarodnim organima, sudovima ili sličnim telima i, mada nisu toliko efikasni pošto njihove odluke sprovode same države ili njihovi organi, oni tumačeći međunarodne norme stvaraju ozbiljnu sudsku praksu i uspostavljaju međunarodne standarde“ (Dimitrijević et al. 2007: 206). Međunarodni organi za zaštitu ljudskih prava ili djeluju u okviru Organizacije ujedinjenih nacija ili su sa istom ugovorno povezani. Savjet za ljudska prava i komiteti za nadzor nad poštovanjem ugovora su organi Organizacije ujedinjenih nacija za zaštitu ljudskih prava, dok je Međunarodni krivični sud nezavisni organ čiji su odnosi sa Organizacijom ujedinjenih nacija regulisani posebnim ugovorom.

2.2.1. Savjet za ljudska prava Ujedinjenih nacija

Savjet za ljudska prava je pomoćni organ Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Osnovan je 15. marta 2006. godine Rezolucijom 60/251 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Njegovi zadaci su:

1. promocija univerzalne zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, bez razlike po bilo kojem osnovu i na isti način,
2. pronalaženje situacija u kojima se ljudska prava krše, uključujući grubo i sistematsko kršenje, i sačinjavanje preporuka za sprečavanje kršenja,
3. promovisanje efektivne koordinacije i vršenje nadzora nad ljudskim pravima unutar sistema Ujedinjenih nacija.⁶

2.2.2. Komiteti za ljudska prava Ujedinjenih nacija

Komiteti su nezavisna tijela Ujedinjenih nacija sastavljena od stručnjaka koji djeluju u ličnom svojstvu. Uspostavljeni su međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima kako bi nadzirali njihovu primjenu. U sistemu Ujedinjenih nacija postoji devet takvih komiteta, a to su:

- Komitet za ljudska prava (CCPR)
- Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava (CESCR)

⁶ Vidjeti više: United Nations: *The United Nations Human Rights System – How To Make It Work For You*, 2008, p. 7. Dostupno na: http://www.un-ngls.org/IMG/pdf/Final_logo.pdf (pristupljeno 2. 5. 2013).

- Komitet za ukidanje rasne diskriminacije (CERD)
- Komitet za ukidanje svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)
- Komitet protiv mučenja (CAT)
- Komitet o pravima djeteta (CRC)
- Komitet za zaštitu prava radnika migranata (CMW)
- Komitet o pravima lica sa invaliditetom (CRPD)
- Komitet za zaštitu lica od prinudnog nestanka (CED)

Rad komiteta odnosi se samo na one države koje su prihvatile određene međunarodne ugovore. „Komiteti razmatraju izveštaje država članica, odlučuju o postupcima koje pokreću države protiv država ili pojedinci protiv države kada smatraju da su žrtve kršenja nekog prava garantovanog ugovorom“ (Dimitrijević et al. 2007: 208). Neki od njih, u slučaju masovnog i sistematskog kršenja ljudskih prava, mogu da posjećuju države i vrše istrage na terenu.

2.2.3. Međunarodni krivični sud

Statut Međunarodnog krivičnog suda, kao pravosudnog tijela, usvojen je na diplomatskoj konferenciji Ujedinjenih nacija održanoj u Rimu 1998. godine, a stupio je na snagu 1. juna 2002. godine nakon deponovanja šezdesetog ratifikacionog instrumenta. Sud je nezavisan u svom radu, a njegovi odnosi sa Ujedinjenim nacijama regulisani su posebnim ugovorom zaključenim 4. oktobra 2004. godine. „Ideje međunarodne pravde, poštovanja humanitarnog prava, jednakost svih u pogledu krivične odgovornosti i obustavljanja nekažnjivosti diktatora – samo su neka od načela na kojima je Sud zasnovan“ (Dimitrijević et al. 2007: 237).

Međunarodni krivični sud je jedini stalni pravosudni organ na univerzalnom nivou koji je nadležan da sudi pojedincima. Materijalna nadležnost Suda ograničena je na najteža krivična djela: genocid, ratni zločin i zločin protiv čovječnosti. Personalna nadležnost se odnosi samo na fizička lica koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela koje im se stavlja na teret bila punoljetna i državljani neke od država potpisnica Statuta, dok se vremenska nadležnost odnosi samo na krivična djela počinjena nakon stupanja Statuta na snagu. Međunarodni krivični sud „ima sekundarnu ulogu, tj. biće nadležan samo u slučajevima kada države nisu voljne, ili nisu sposobne da provedu istragu ili suđenje“ (Avramov 2011: 407).

Svoje funkcije Sud može obavljati na teritoriji bilo koje države članice, a ako je riječ o državi koja nije članica, potreban je dodatni sporazum sa tom državom. Sjedište Međunarodnog krivičnog suda je u Hagu.

3. Zaštita ljudskih prava i sloboda na regionalnom nivou

Zaštita ljudskih prava i sloboda na regionalnom nivou uspostavljena je na evropskom, afričkom i američkom kontinentu.

3.1. Evropski sistem zaštite ljudskih prava i sloboda

Evropski sistem zaštite ljudskih prava i sloboda stvoren je u okviru Savjeta Evrope⁷. Njegovu pravnu osnovu čine dva regionalna ugovora: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁸ i Evropska socijalna povelja⁹. Konvencija garantuje građanska i politička prava, dok se Povelja odnosi na ekonomska i socijalna prava i predstavlja svojevrsnu dopunu Konvencije.

Ljudska prava i slobode garantovani Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima su: pravo na život (čl. 2), zabrana mučenja (čl. 3), zabrana prinudnog rada (čl. 4), pravo na slobodu i bezbjednost (čl. 5), pravo na pravično suđenje (čl. 6), zabrana retroaktivnog krivičnog zakonodavstva (čl. 7), pravo na poštovanje privatnog života (čl. 8), sloboda misli, savjesti i religije (čl. 9), pravo na slobodu izražavanja (čl. 10), sloboda mirnog okupljanja i udruživanja (čl. 11), pravo na brak i zasnivanje porodice (čl. 12), pravo obraćanja nacionalnim sudovima (čl. 13), zabrana diskriminacije (čl. 14), zaštita imovine (čl. 1. Protokol br. 1), pravo na obrazovanje (čl. 2. Protokol br. 1), pravo na slobodne izbore (čl. 3. Protokol br. 1), zabrana dužničkog zatvora (čl. 1. Protokol br. 4), sloboda kretanja (čl. 2. Protokol br. 4), zabrana protjerivanja sopstvenih državljana (čl. 3. Protokol br. 4), zabrana grupnog protjerivanja stranaca (čl. 4. Protokol br. 4), pravo na žalbu u krivičnim stvarima (čl. 2. Protokol br. 7), pravo na naknadu za pogrešnu presudu (čl. 3. Protokol br. 7), pravo da se ne bude suđen ili kažnjen dvaput po istom predmetu (čl. 4. Protokol br. 7), pravo na jednakost supružnika (čl. 5. Protokol br. 7), opšta zabrana diskriminacije (čl. 1. Protokol br. 12), ukidanje smrtne kazne (čl. 1. Protokol br. 13).

⁷ Savjet Evrope je regionalna međunarodna organizacija osnovana 5. maja 1949. godine u Londonu. Države osnivači su: Belgija, Francuska, Luksemburg, Holandija, Velika Britanija, Irska, Italija, Danska, Norveška i Švedska. Danas su u Savjetu Evrope sve evropske države osim Bjelorusije (47 država), dok Vatikan i neke neevropske države (Japan, Sjedinjene Američke Države, Izrael, Kanada i Meksiko) imaju status posmatrača. Osnovni zadaci Savjeta Evrope su jačanje demokratije i vladavine prava i zaštita ljudskih prava, a njegovi organi su: Parlamentarna skupština, Komitet ministara, Kongres lokalnih i regionalnih vlasti, generalni sekretar i Sekretarijat, komesar za ljudska prava i Evropski sud za ljudska prava.

⁸ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda usvojena je 4. novembra 1950. godine u Rimu, a stupila je na snagu 3. septembra 1953. godine.

⁹ Evropska socijalna povelja usvojena je 1961. godine u Torinu, a stupila je na snagu 1965. godine.

Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda uspostavljene su dvije institucije za zaštitu ljudskih prava: Evropska komisija za ljudska prava i Evropski sud za ljudska prava. Glavne funkcije Komisije bile su: ispitivanje prihvatljivosti molbi u vezi sa kršenjem ljudskih prava, pribavljanje dokaza, pregovaranje i mogućnost pronalaženja prijateljskog rješenja, odlučivanje da li se konkretni slučaj može podnijeti Sudu radi presuđivanja. Nadležnost Suda bila je opciona (vidjeti više: Popović i Turčinović 2007: 337–338).

Od svog usvajanja pa do danas Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda doživjela je značajne promjene i dopunjena je sa 16 protokola. Najznačajniji je Protokol broj 11¹⁰ kojim je ukinuta Evropska komisija za ljudska prava, a Evropski sud za ljudska prava postao stalna institucija čija je nadležnost obavezna za sve države ugovornice.

Osnovni zadatak Evropskog suda za ljudska prava je da odlučuje o postupcima koje pokreću pojedinci ili države protiv država ugovornica. Pravo podnošenja predstavke imaju pojedinci, grupe pojedinaca, države ugovornice i nevladine organizacije nakon što iscrpe sva pravna sredstva koja im omogućuje nacionalni pravni poredak. Podnosilac predstavke ne mora biti državljanin države koju tuži, dovoljno je da se nalazi ili posjeduje imovinu na njenoj teritoriji i da pokaže da mu je povrijeđeno ili uskraćeno neko ljudsko pravo garantovano Evropskom konvencijom i njenim protokolima.

Razmatranje podnesenih predmeta pred Evropskim sudom za ljudska prava vrši sudija pojedinac, komitet od troje sudija, vijeće od sedam sudija ili veliko vijeće sastavljeno od 17 sudija.

Broj sudija jednak je broju država članica. Sudije djeluju u ličnom svojstvu, a bira ih Parlamentarna skupština Savjeta Evrope.

Sjedište Evropskog suda za ljudska prava je u francuskom gradu Strazburu.

3.2. Afrički sistem zaštite ljudskih prava i sloboda

Afrički sistem zaštite ljudskih prava i sloboda uspostavljen je u okviru Organizacije afričkog jedinstva.¹¹ Njegov pravni izvor predstavlja Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda¹² kojom se štite građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. „Jedan od političkih ciljeva proklamiranih u Povelji je i borba protiv svih oblika diskriminacije, posebno

¹⁰ Protokol broj 11 stupio je na snagu 1. novembra 1998. godine.

¹¹ Organizacija afričkog jedinstva je regionalna međunarodna organizacija osnovana 25. maja 1963. godine u Adis Abebi, a 8. jula 2002. godine u Durbanu preimenovana je u Afričku uniju. U njen sastav ulaze 53 države afričkog kontinenta, dok samo dvije (Maroko i Mauritanija) nisu članice Afričke unije.

¹² Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda usvojena je 27. juna 1981. godine, a stupila je na snagu 21. oktobra 1986. godine.

one zasnovane na rasi, etničkoj pripadnosti, boji, spolu, jeziku, vjeri ili političkom mišljenju“ (Barić-Punda 2005: 40).

Afričkom poveljom o ljudskim pravima i pravima naroda uspostavljena je Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda kao kvazisudsko tijelo, dok institucija Suda za ljudska prava nije predviđena. U junu 1998. godine Organizacija afričkog jedinstva usvojila je Protokol uz Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda kojim se osniva Afrički sud za ljudska prava. Protokol je stupio na snagu 25. januara 2004. godine (vidjeti više: Sepulveda et al. 2004: 9–11).

Afrički sud za ljudska prava počeo je sa radom 2006. godine, a sjedište mu je u tanzanijskom gradu Aruši.¹³

3.3. Američki sistem zaštite ljudskih prava i sloboda

Američki sistem zaštite ljudskih prava i sloboda formiran je u okviru Organizacije američkih država.¹⁴ Članice ove organizacije su 1969. godine usvojile Američku konvenciju o ljudskim pravima kojom se štite brojna građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava.

Organi za zaštitu ljudskih prava predviđeni Američkom konvencijom o ljudskim pravima su: Američka komisija za ljudska prava i Američki sud za ljudska prava. Sjedište Komisije je u Vašingtonu, a Suda u San Hozeu (vidjeti više: Sepulveda et al. 2004: 17–22).

Zaključak

Različita su teorijska shvatanja o položaju pojedinca u međunarodnom pravu i ona se kreću od potpunog odricanja do potpunog priznavanja subjektiviteta pojedincu. Do kraja Drugog svjetskog rata jedini priznati subjekt međunarodnog prava bile su države, dok je nakon osnivanja Organizacije ujedinjenih nacija i nekoliko regionalnih međunarodnih organizacija međunarodnopravni subjektivitet priznat i međunarodnim organizacijama.

Nastankom Organizacije ujedinjenih nacija i usvajanjem u okviru ove organizacije najvažnijih međunarodnih dokumenata kojima se regulišu ljudska prava i slobode položaj pojedinca u međunarodnom pravu počeo je da se mijenja i da se iz statusa objekta kreće ka statusu subjekta međunarodnog prava. Najšira zaštita ljudskih prava i sloboda garantovana je Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, dok su ostalim dokumentima

¹³ Podaci dostupni na web-sajtu Afričkog suda za ljudska prava www.african-court.org/en (pristupljeno 12. 3. 2014).

¹⁴ Organizacija američkih država je regionalna međunarodna organizacija osnovana 5. maja 1948. godine u Vašingtonu. U njen sastav ulazi svih 35 država američkog kontinenta.

Ujedinjenih nacija prvenstveno regulisana prava koja se odnose na zabranu diskriminacije i prava lica koja pripadaju marginalizovanim društvenim grupama.

Pored univerzalnog, ljudska prava i slobode garantovani su i zaštićeni i na regionalnom nivou. Na evropskom, afričkom i američkom kontinentu uspostavljene su regionalne međunarodne organizacije u okviru kojih se štite ljudska prava i slobode. Najviši nivo zaštite ljudskih prava i sloboda ostvaren je u okviru regionalne međunarodne organizacije Savjet Evrope. Najvažniji dokument Savjeta Evrope kojim se reguliše oblast ljudskih prava i sloboda je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Navedena konvencija i njeni protokoli priznaju pojedincu *sui generis* subjektivitet u međunarodnom pravu, pa se pojedinac pojavljuje kao stranka pred međunarodnim pravosudnim organom (Evropski sud za ljudska prava), dok je klasični subjektivitet priznat samo državama i međunarodnim organizacijama.

Literatura

1. Avramov, S., Kreća, M. (2008) *Međunarodno javno pravo*, dvadesetprvo izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
2. Avramov, S. (2011) *Međunarodno javno pravo*, Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd.
3. Barić-Punda, V. (2005) „Načelo nediskriminacije – jedno od temeljnih načela zaštite ljudskih prava i sloboda“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 42, str. 27–42, dostupno na <http://www.pravst.hr/dokumenti/zbornik/200580/zb200501-nacelonediskriminacije.pdf> (pristupljeno 5. 9. 2013).
4. Dimitrijević, V., Račić, O., Đerić, V., Papić, T., Petrović, V., Obradović, S. (2007) *Osnovi međunarodnog javnog prava*, drugo izdanje, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.
5. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda izmijenjena protokolima broj 11 i broj 14, dostupno na <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/evropska-konvencija/?title=uvod> (pristupljeno 2. 7. 2018).
6. Janković, B. M. (1978) *Međunarodno javno pravo*, drugo izdanje, Naučna knjiga, Beograd.
7. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, dostupno na: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BIntCovEcSocCulRights.pdf> (pristupljeno 25. 6. 2018).
8. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/MedunarodniPakt%20B.pdf> (pristupljeno 25. 6. 2018).

9. Novaković, M. (1936) *Osnovi međunarodnoga javnoga prava*, Biblioteka Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo, Beograd.
10. Popović, V., Turčinović, F. (2007) *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka.
11. Povelja Ujedinjenih nacija, dostupno na: www.tuzilastvovz.org.rs/html_trz/PROPISI/povelja_un_lat.pdf (pristupljeno 22. 3. 2013).
12. Protokol broj 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dostupno na: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/evropska-konvencija/?title=protokol-broj-1> (pristupljeno 2. 7. 2018).
13. Protokol broj 4 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dostupno na: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/evropska-konvencija/?title=protokol-broj-4> (pristupljeno 2. 7. 2018).
14. Protokol broj 7 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dostupno na: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/evropska-konvencija/?title=protokol-broj-7> (pristupljeno 2. 7. 2018).
15. Protokol broj 12 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dostupno na: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/evropska-konvencija/?title=protokol-broj-12> (pristupljeno 2. 7. 2018).
16. Protokol broj 13 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dostupno na: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/evropska-konvencija/?title=protokol-broj-13> (pristupljeno 2. 7. 2018).
17. Sepulveda, M., Banning, T. V., Guðmundsdóttir, G. D., Chamoun, C. (2004) *Universal and Regional Human Rights Protection: Cases and Commentaries*, University for Peace, Ciudad Colon, Costa Rica, dostupno na: <http://www.hrc.upeace.org/files/universal%20and%20regional%20human%20rights%20protection.pdf> (pristupljeno 22. 3. 2013).
18. United Nations (2008) *The United Nations Human Rights System – How To Make It Work For You*, dostupno na: http://www.un-ngls.org/IMG/pdf/Final_logo.pdf (pristupljeno 2. 5. 2013).
19. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, dostupno na: <http://www.sostelefon.org.rs/zakoni/12.%20Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf> (pristupljeno 20. 6. 2018).
20. www.african-court.org/en (pristupljeno 12. 3. 2014).